

Ekonomiska kriser – en historisk tillbakablick

04.06.2020

Världens ekonomier växer stadigt över tid. Ekonomiska kriser och börsnedgångar är inget nytt. Genom att lära oss mer om historien vet vi att det förr eller senare vänder, även om det kan ta sin tid. Det hjälper oss att se framåt.

Världshistorien har präglats av återkommande ekonomiska kriser som varit något utöver det vanliga skiftet från blomstrande tider till lågkonjunktur. Ofta har uppgång gått före fall. Åtminstone det har vi lärt oss av historien.

Bubblor i ekonomierna har uppstått på många olika sätt genom århundradena och listan kan göras lång. Tulpanlökar, socker, kaffe, tobak, gruvor, vete, järnvägar, värdepapper, guld och olja är bara några exempel på den långa rad av tillgångsslag som bidragit till spekulativa uppgångar som slutat med krascher.

Även revolutioner, krig, terroristattacker, sjukdomar och svält har ödelagt samhällen och sänkt ekonomier. Det är inte första gången en pandemi sätter världsordningen på spel. Exempelvis spanska sjukan 1918–1920 har satt spår i den ekonomiska historien.

Uppgång och fall

Det som är gemensamt för många bubblor är att de ofta byggs upp, växer och spricker i samband med ett paradigmskifte. Järnvägens genombrott i USA och Storbritannien på 1800-talet och it-hypan kring millennieskiftet är några exempel på det. Skedet i utvecklingen lockar till drömmar, förhoppningar och spekulation. När priserna stiger lockas allt fler köpare att investera. Inte sällan med lånade pengar. Det gör att bubblan växer. Nästan alltid finns det tecken och varningssignaler på vägen, men det är svårt att hoppa av i tid. Först efteråt vet man vad som hände. Inte sällan är det en oförutsedd händelse som efter en tids förändringar på marknaden gör att bubblan spricker.

Alla kriser har inte sitt ursprung i börsfall. Men under de senaste decennierna har finanskriser varit en vanlig orsak till ekonomiska kriser. Det gör att det fortfarande finns en del att lära av börskrascher i

historien.

Börskraschen på Wall Street 1929

Efter första världskriget blomstrade ekonomin i länder som inte varit med i kriget och överhettningen ledde till sammanbrott. Världen drabbades av en deflationskris i början av 1920-talet. USA kom in i en högkonjunktur 1922 och landets ekonomi växte kraftigt under det gyllene tjugotalet. Under den här perioden kom konsumtionssamhället till. De goda tiderna fortsatte under hela decenniet med några tillfälliga bakslag 1924 och 1927. Västståndet, avbetalningsköp och lånemöjligheter gjorde att även allmänheten började köpa aktier. Snart var nationen inne i ett börsrally som fick ett abrupt slut i slutet av oktober 1929 då börserna i New York föll kraftigt. Under det treåriga börsraset uttraderades värden på 30 miljarder dollar. Kraschen övergick i depression med fallande produktion, priser och handel. Var fjärde amerikan var utan arbete 1933.

Den svenske finansmannen Ivar Kreuger drogs med i den stora börskraschen. Hans företag kunde inte betala skulderna som uppgick till 10 miljarder kronor. Efter tändstickskungens död 1932 uppdagades det att hans globala imperium hade byggts upp med gigantiska lån och komplicerade finansieringslösningar. På toppen var Ivar Kreuger en av världens rikaste män. Efter kraschen blev han själva innebilden för en framgångsrik persons uppgång och fall.

Den långdragna ekonomiska krisen spred sig till Europa. Både Sverige och Finland drabbades av arbetslöshet.

Det glada åttiotalet och svarta måndagen 1987

Efter andra världskriget växte de nordiska välfärdsländerna fram. Sverige hade stora exportframgångar under rekordåren på 1960- och 1970-talet. Samhällsekonomin blomstrade och framtidstron var stark. Finland utvecklades enormt under den här tiden och industrin fick vind i seglen. Efter Helsingforsbörsens törnrosasöm under större delen av 1950- och 1960-talet klättrade kursen brant från 1968 till 1973. Men därefter drog oljekrisen 1973-1974 in de nordiska länderna i ett ekonomiskt mörker.

När det glada åttiotalet kom stärktes den svenska ekonomin och avregleringar inom kreditmarknaden och bankernas vilja att låna ut pengar eldade på investeringarna i fastigheter och värdepapper. Men det satsades även stora pengar på konst, antikviteter och lyxkonsumtion. Yuppies och finansvalpar blev kännetecken för tiden. Men festen tog slut 1987 när världens kurser föll dramatiskt. På den svarta måndagen 19 oktober sjönk det amerikanska aktieindexet Dow Jones med nära 23 procent. Det var det största börsfallet någonsin på en enskild dag. På grund av fallet förlorade Stockholmsbörsen 40 procent av sitt värde på bara några veckor. Däremot påverkades inte realekonomin och Stockholmsbörsen slutade på ett litet minus.

Även Finlands ekonomi blev överhettad under 1980-talet. Men landets kris började inte förrän 1989 efter en lång uppgångsperiod på Helsingforsbörsen sedan slutet av 1970-talet.

Fastighets- och bankkrisen i början av 1990-talet

Det dröjde inte länge innan den svenska ekonomin rusade uppåt igen. I slutet av 1980-talet var spekulativa köpen i kommersiella fastigheter i full gång. I början av 1990-talet drabbades Sverige av både fastighetskris och bankkris.

I Finland förbättrades ekonomin avsevärt under senare delen av 1980-talet och tillväxttalen var bland Europas högsta. Arbetslösheten var strax under 3 procent. Men den överhettade ekonomin ledde till att den finska banksektorn gick in i en kris i början av 1990-talet. Den höga skuldnivån, hög arbetslöshet och många osäkra krediter bidrog till problemen. Den finska ekonomin hade dessutom drabbats av förändringarna på världsmarknaden när den bilaterala handeln med Sovjetunionen minskat dramatiskt efter Berlinmurens fall 1989.

It-bubblan som sprack 2000

I slutet av 1990-talet präglades näringslivet i USA, Storbritannien och Norden av en ny guldrusch. Inte minst i Sverige och Finland. Med förhoppningar om en evig tillväxt utan krav på lönsamhet gjorde unga entreprenörer entré på den globala marknaden med fokus på it och internet. Riskkapitalet drogs till den nya ekonomin och börskurserna rusade i höjden. I it-hypen på de nordiska börserna ingick tunga företag som Ericsson och Nokia, men också en lång rad av förväntningsbolag som ökade snabbt i värde. Starten för it-boomen sägs vara börsintroduktionen av Netscape i augusti 1995. Mellan 1996 och 2000 steg amerikanska Nasdaqs index med över 700 procent. Men på våren 2000 sprack it-bubblan. Efter en uppgång på 80 procent på bara fem månader nådde Stockholmsbörsen sin toppnotering den 6 mars. Under tre år gav den svenska börsen en negativ avkastning på totalt 70 procent.

På Helsingforsbörsen föll index med 15 procent på en dag 2001 i samband med it-bubblan.

Finanskrisen 2008

Den senaste finanskrisen började på husmarknaden i USA genom att osäkra lån såldes vidare genom komplexa strukturella produkter till orealistiska värden. När banker och finansinstitut började förlora pengar saknades det kapital i det amerikanska banksystemet och bankerna slutade att handla sinsemellan. Det gjorde att den interna bankmarknaden kollapsade hösten 2008. Som en följd av det gick finansinstitutet Lehman Brothers i konkurs. Det blev början på en global finanskras som spred sig över världen. Det resulterade bland annat i den isländska bankkrisen och Lettlands finanskras. Även de nordiska länderna drabbades av ekonomisk kris. För investerare över hela världen var 2008 ett mycket tungt år. Inte minst i Stockholm och Helsingfors där börskurserna halverades.

"Det enda vi vet efter att ha varit med om kriser förut är att det förr eller senare vänder."

Tillfällig nedgång efter lång uppgång

Efter den senaste finanskrisen växte de västerländska ekonomierna sig allt starkare. Med undantag för två tillfälliga nedgångar 2011 och 2018 på grund av eurokrisen, Greklands låneproblem och tillfällig börsoro ökade värdet stadigt på Stockholmsbörsen under drygt tio år.

Men i början av 2020 slog coronakrisen hårt mot världens börser. Under mars föll Stockholmsbörsen med 13 procent, Dow Jones backade med 14 procent och Euroländernas index Stoxx föll med 16 procent. Stockholmsbörsen backade hela 20 procent under februari och mars, men index hämtade sig en aning under april. Måndagen den 9 mars sjönk Helsingforsbörsens index med drygt 7 procent. Det var nästan lika mycket som amerikanska Dow Jones index som hade sitt kraftigaste fall under en dag sedan den senaste finanskrisen. Det världsomspännande börsraset fick ny fart på torsdagen samma

vecka när Helsingfors OMXH-index föll med över 10 procent under dagen. Samma dag föll Stockholmsbörsen med över 11 procent. Det var det största börsfallet i Sverige under en dag i modern tid.

Det som hade börjat som en hälsokris övergick snart i en ekonomisk kris som drabbade samhällen över världen i olika hög grad. Snabbt, globalt och medialt blev kännetecknen för krisen.

BNP beräknas enligt Finlands bank minska med 1,5 till 4 procent under 2020 till följd av coronaviruspandemin.

Historiskt sett är inte coronakrisen en finansiell bubbla i vanlig mening, men det kraftiga fallet på världens börser kom efter en lång uppgångsperiod. Få anade att det var ett nytt virus som skulle bryta den positiva trenden på världens börser.

Hur djupa de ekonomiska följderna av krisen blir vet vi inte ännu. Inte heller hur länge den sträcker sig. I en tid av osäkerhet och oro är det svårt att göra några prognoser. Det enda vi vet efter att ha varit med om kriser förut är att det förr eller senare vänder. Kriser kommer och går.

Den historiska statistiken för börs och BNP visar att den långsiktiga tillväxten varit stabil över tid. Under längre tidsperioder visar sig kriser och kraftiga börsnedgångar som hack i kurvan. Inte som skillnad mellan toppår och bottenår.

Text: Anders Ström / Foto: Adobe Stock

Artikel från Ålandsbanking nr 1/2020

publicerad 04.06.2020

Anders Ström är författare och fri skribent. Han har bland annat skrivit Investeringboken – din guide till ekono-miskt oberoende. Artikeln är skriven 03/2020.

Källor: Hufvudstadsbladet, Yle och Kim Lindströms artikel "Från Törnrosa-sömn till överhettning. Helsingforsbörsen genom tiderna", Ekonomiska samfundet 2017.